

*Н.С. КОТКОВА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут продовольчих ресурсів НААН*

Розвиток ринку спирту в Україні під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів

Постановка проблеми. Спиртова промисловість України відіграє значну роль у забезпеченні ефективного функціонування інших галузей, таких як галузі агропромислового комплексу, фармацевтична промисловість, паливно-енергетичний комплекс і країни в цілому. Так, більше 150 виробництв використовують спирт як сировину, розчинник та пальне. Історично склалося, що виробництво й реалізація спирту як стратегічно важливого продукту завжди знаходилися під пильним наглядом держави.

Із 2005 року спиртовою галуззю опікується Міністерство аграрної політики та продовольства України. ДП "Укрспирт" створено на базі однойменного державного концерну спиртової та лікєро-горілочної промисловості, що поєднував 85 підприємств з державною формою власності (зокрема 76 спиртових заводів). Їхні потужності дають змогу щорічно виробляти до 60 млн дал. спирту при внутрішньому споживанні близько 20 млн дал. У результаті, на нинішній час працює близько 38 спиртозаводів, інші знаходяться або в процесі банкрутства, або простоюють. ДП "Укрспирт" уже репрофілював деякі заводи, на яких працює приватний інвестор, хоча вони й залишилися в державній власності, а інші можуть бути репрофільовані під конкретні пропозиції інвесторів. В Україні споживання спирту для потреб алкогольної галузі перевищує 97%, решта використовується на технічні потреби. У розвинутих країнах споживання спирту етилового на виробництво алкоголь-

них напоїв не перевищує 2%, 44% спрямовано на технічні потреби, 30% – на пальне.

На внутрішньому ринку завершилося формування переліку споживачів спирту та переліку спиртових заводів, які забезпечують його поставку. Вирішення питання завантаженості потужностей спиртових заводів можливе лише репрофілюванням частини надлишкових потужностей на технічні потреби й пальне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку спиртової галузі займалися О. Бутнік-Сіверський [2], В. Маринченко [5], Л. Маринченко [2], С. Олійнічук [13], В. Сосницький [13], А. Українець [10], Г. Шматкова [12], П. Шиян [13] та ін. Разом із тим це питання залишається актуальним і потребує подальшого наукового супроводу.

Мета статті – дослідження сучасних проблем розвитку ринку спирту в Україні під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів.

Виклад основних результатів дослідження. Слід зазначити, що ДП «Укрспирт» об'єднує потужності з виробництва спирту етилового й потужності з виробництва лікєро-горілочаних виробів, що належать до державної форми власності. Нині відбувається реорганізація державних підприємств та об'єднань спиртової й лікєро-горілочної промисловості, які належать до сфери управління Міністерства аграрної політики та продовольства України, приєднанням до ДП «Укрспирт» зі створенням на базі реорганізованих підприємств окремих підрозділів (станом на 01.12.2012 року – 38 місць

провадження діяльності). Механізм регулювання ринку спирту в Україні з урахуванням вимог чинних нормативних актів наведено на рисунку 1.

Спиртова промисловість України потребує прискореного завершення реформ, що відбуваються в аграрному секторі України.

На жаль, на алкогольному ринку ще залишаються нерозв'язаними проблеми щодо

подолання тіньового виробництва алкогольної продукції. В Україну потрапляє також контрабандний спирт із Молдови та Росії, причому неналежної якості. З Росії, наприклад, він надходить у п'ятилітрових ємкостях, тобто такий спирт можна використовувати лише в технічних цілях.

Рис. 1. Регулювання ринку спирту в Україні

Джерело: [6].

А тіньовий ринок цей спирт може використовувати й для виробництва контрафактної алкогольної продукції.

За словами гендиректора спиртового держпідприємства, результатом системних змін в «Укрспирті» має стати повне виведення з тіні виробництва спирту і забезпечення повноцінного розвитку галузі.

Слід зазначити, що народними депутатами запропоновано механізм боротьби з «тіньовим» 42%-м алкоголем на українських ринках [9].

Багаторічне протистояння приватних виробників лікєро-горілкової продукції й

ДП «Укрспирт» незабаром може закінчитися на користь перших. У найближчій перспективі в парламенті заплановано зареєструвати законопроект, за яким здійснюватиметься демонополізація спиртової галузі та буде ліквідовано держмонополію виробництва спирту. Очікується, що законопроект підтримають усі депутати.

Зокрема, запропоновано дозволити в Україні виробництво, імпорту і торгівлю етиловим спиртом підприємствам недержавної форми власності. Нині це може робити тільки держава через ДП «Укрспирт». При цьому ліцензування експорту спирту, алкоголь-

них напоїв та тютюнових виробів передбачається скасувати, що відповідатиме меті гармонізації українського законодавства за правилами ЄС. У приватних бесідах виробники зізнаються, що чекали цього закону давно, щоб не залежати від жодного постачальника сировини. Іншими словами — настає демонополізація спиртового ринку. При цьому зникнуть корупційні схеми продажу спирту. «Монополії держави ніколи не було. Є монополія чиновника», — повідомив газеті «День» глава парламентського підкомітету з питань оподаткування непрямыми податками комітету ВРУ з питань податкової та митної політики Сергій Терьохін. «Продавати спирт наліво і направо, наприклад, у медицину, виробники не зможуть. Це дасть змогу ліквідувати тіньові схеми виробництва спирту в Україні», — продовжує Терьохін. За його словами, нині частка «тіні» готового алкоголю (38-42⁰) становить 40-42%, тютюну — 12 (2012 року було 8%), коньяків

і низькоякісних алкогольних напоїв — 42% ринку. «І тренд іде до збільшення. Немає «тіні» лише в секторі виробництва пива, тому що нерентабельно його виробляти в підпільних броварнях, або завозити ззовні», — додає він. У результаті посилення контролю й підвищення акцизів, як він вважає, із ринку зникне горілка по 17 грн, яка виробляється за ціною меншою за мінімально дозволену в країні, також зникнуть нелегали-продавці тютюнових виробів [9].

Останнім часом відбулася заміна 25 директорів заводів. Працівники галузі скаржаться, що практично в кожному підприємстві сьогодні присутні спостерігачі. Це представники невідомих структур, які повністю контролюють діяльність спиртозаводів [8].

При цьому виробництво спирту етилового неденатурованого зі вмістом спирту не менше 80 об.% має тенденцію до зниження, що характеризується даними динаміки (рис. 2).

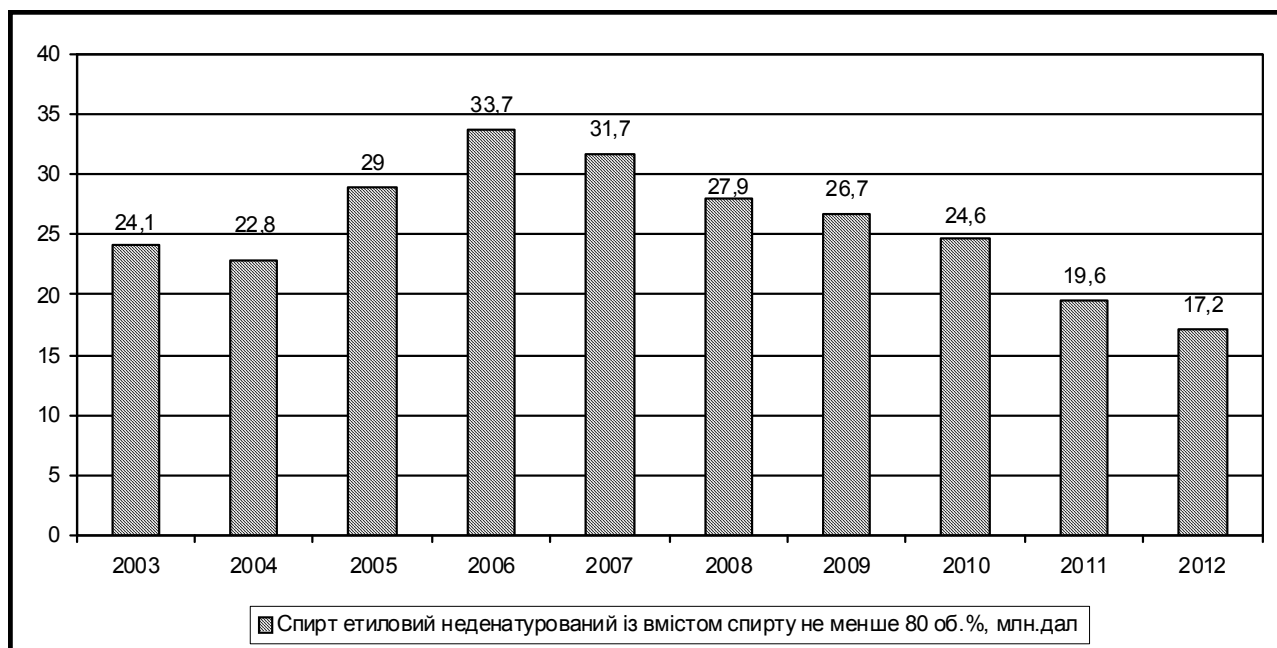

Рис. 2. Виробництво спирту етилового неденатурованого із вмістом спирту не менше 80 об.%, млн дал

Джерело: Розроблено автором на основі [4].

З рисунка 2 видно, що найбільше спирту етилового неденатурованого із вмістом спирту не менше 80 об.% вироблено в 2006 році — 33,7 млн дал, потім спостерігається стрімке падіння обсягів його виробництва. Максимально у 2012 році такого спирту було вироблено в Тернопільській області

— 6172,0 тис. дал. [4]. У цілому його виробляли чотири області України: Вінницька — 2308,7 тис. дал., Житомирська — 498,2, Львівська — 4395,9 тис. дал.

Якщо в 1990 році виробництво спирту в Україні становило 53,9 млн дал., а експорт був на рівні 29,6 млн дал., то у

2005-2012 роках виробництво спирту етилового із харчової сировини становило – відповідно 28,85; 33,2; 31,44; 26,9; 27,4; 24,7; 19,0 і 18,2 млн дал. При цьому експорт за

даними митних органів за вказаний період становив – відповідно 9,8; 11,6; 9,1; 5,3; 4,8; 2,3; 1,0; та 0,450 млн дал., що видно з діаграми (рис. 3).

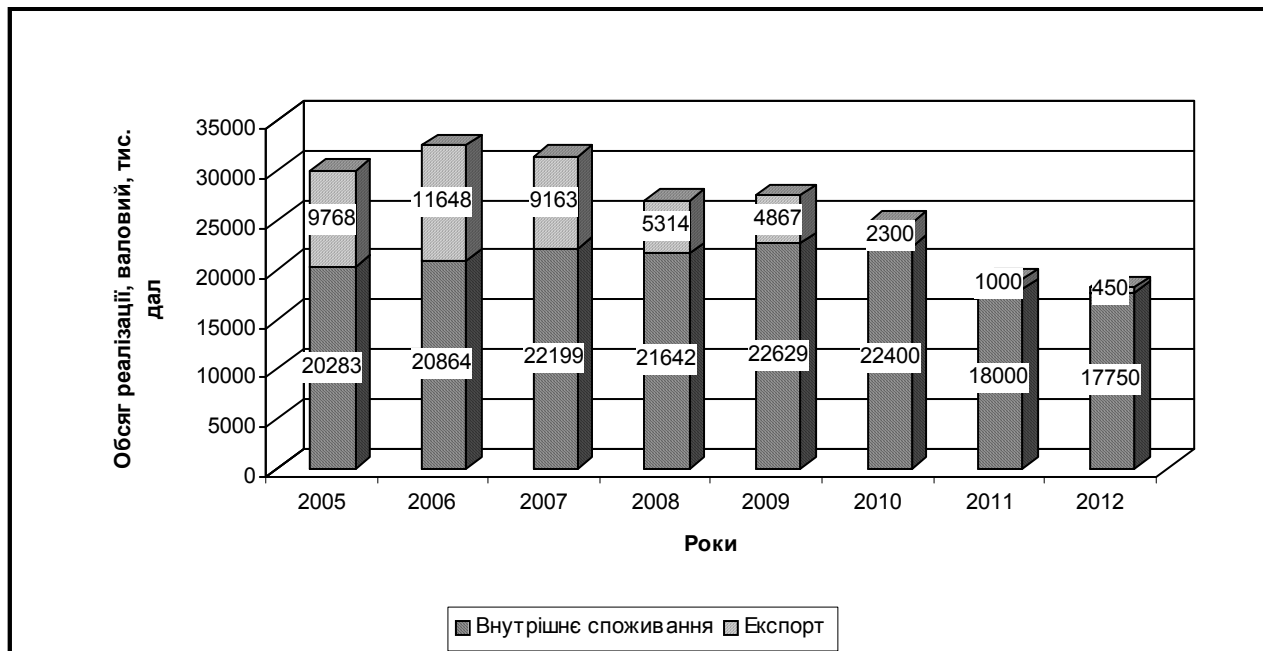

Рис. 3. Динаміка структури експорту та внутрішнього споживання спирту етилового в Україні

Джерело: Розроблено автором на основі [7].

Динаміка реалізації спирту етилового відвантаженого показує його падіння у 2008-2012 роках. Експортовано за 2012 рік спирту етилового на 55% менше, ніж у 2011 році. Зменшення обсягів експорту відбулося переважно через високу собівартість його виробництва і, відповідно, недостатній рівень конкурентоспроможності за ціновим фактором на зовнішніх ринках.

Найдешевший спирт пропонує світовій спільноті США, оскільки підприємства вже змогли звести енергетичну складову в собівартості продукції практично до нуля за рахунок використання як паливо залишків цукрової тростини після подрібнення й віджиму соку. В результаті ціна на спирт у США 2,25-2,45 \$/гал (0,59-0,65\$/л) (табл.1).

1. Ціна на спирт у США

Штат	Ціна етанолу станом на 13.09.2013 р. (\$/гал) ¹
Айова	2,25-2,45
Міннесота	2,25-2,45
Небраска	2,25-2,45
Південна Дакота	2,25-2,40
Іллінойс	2,30-2,50
Канзас	2,25-2,40

Джерело: Розроблено автором з використанням [16].

Як бачимо, коливання цін у США досить високе. Ціна залежить не тільки від вартості сировини, транспортування й енергоносіїв, але й від регіону та методики виробництва.

Основними факторами, що впливають на ціну спирту в Україні, є: ставка акцизного

збору, вартість сировини (особливо зерна) та енергоносіїв.

Слід зазначити, що у рамках щорічної індексації, передбаченої Податковим кодексом України, Міністерство фінансів України розробило законопроект, згідно з яким із 1 січня 2014 року ставка акцизного податку на спирт й алкогольні напої зросте в серед-

¹ 1 американський галлон = 3,78541178 літра.

ньому на 4,7%. На спирт таке підвищення буде в межах 4,8% – з 49,49 грн за літр 100%-го спирту до 51,87 грн.

При зростанні акцизу більше ніж на 2 грн вартість пляшки горілки 0,5 л у роздрібній торгівлі підвищиться на 1 грн, за підрахунками виробників, яких більше турбує, наскільки прогнозованою буде ціна спирту. При цьому у 2011 році Укрспирт двічі підвищував вартість спирту – спочатку

на 18,2%, а пізніше ще на 15,4%. Щоправда, в 2012 році держпідприємство знизило відпускні ціни на 4,9%. Нині вартість декалітра спирту, залежно від виду, становить 145-150 грн, а минулого року вона була близько 139 грн за декалітр і змінювалася кілька разів протягом року [1].

Наведемо середні ціни на спирт етиловий неденатурований із вмістом спирту не менше 80 об.%. (рис. 4).

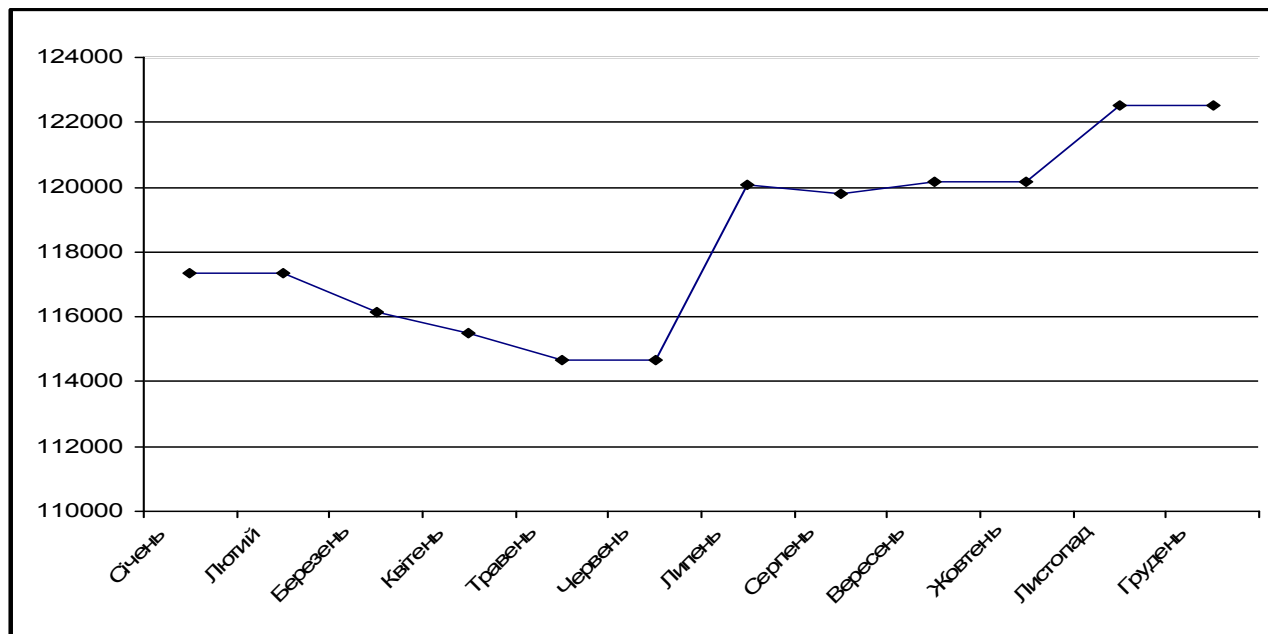

Рис. 4. Середні ціни на спирт етиловий неденатурований із вмістом спирту не менше 80 об.%. у 2012 році, грн/тис. дал.

Джерело: Розроблено автором на основі [4].

Отже, у 2012 році середня оптова ціна декалітра спирту становила близько 118,0 грн, у 2013-му – вже 124,10 грн (без податків).

Україна повинна орієнтуватися саме на ринкові ціни в світі, адже необхідно не просто підтримувати зв'язки з перевіреними торговельними партнерами, забезпечуючи їм обумовлену якість та ціну, але й показувати позитивну динаміку конкурентних переваг.

Слід зазначити, що в нинішній час світове виробництво спирту сконцентроване в країнах, що мають велику площу, які, відповідно, можуть забезпечувати себе необхідною си-

ровиною. Звичайно, ще однією важливою характеристикою є те, що основна частка спирту виробляється в тих країнах, в яких головним чином розвинений аграрний сектор, адже спирт в основному виробляють із зернових або з цукрової тростини. Так, лідерами у виробництві спирту є США, Бразилія, Китай та Канада. Оскільки глобально у світі 73% етанолу використовують як паливе, 17 – для приготування алкогольних напоїв і 10% – в індивідуальному секторі, наведемо світове виробництво паливного етанолу в 2011-2012 роках (табл. 2, 3 та рис. 5).

2. Виробництво паливного етанолу у десяти країнах-лідерів світу в 2011 році

Країна	Виробництво, млн галонів	Частка виробництва паливного етанолу кожної країни, %
США	14 319	62,96
Бразилія	5 553	24,42
Китай	555	2,44
Канада	462	2,03
Франція	301	1,32

Німеччина	203	0,89
Індія	147	0,65
Таїланд	135	0,59
Іспанія	122	0,54
Бельгія	106	0,47
Усього у світі	22 742	100,00

Джерело: Розроблено автором на основі [14].

3. Світове виробництво паливного етанолу в 2012 році

Континент	Виробництво, млн галонів	Частка окремого континенту у виробництві паливного етанолу, %
Північна і Центральна Америка	13 768	60,61
Південна Америка	5 800	25,53
з них Бразилія	5 577	24,55
Європа	1 139	5,01
Азія	952	4,19
Китай	555	2,44
Канада	449	1,98
Австралія	71	0,31
Африка	42	0,18
Усього у світі	22 715	100,00

Джерело: Розроблено автором на основі [15].

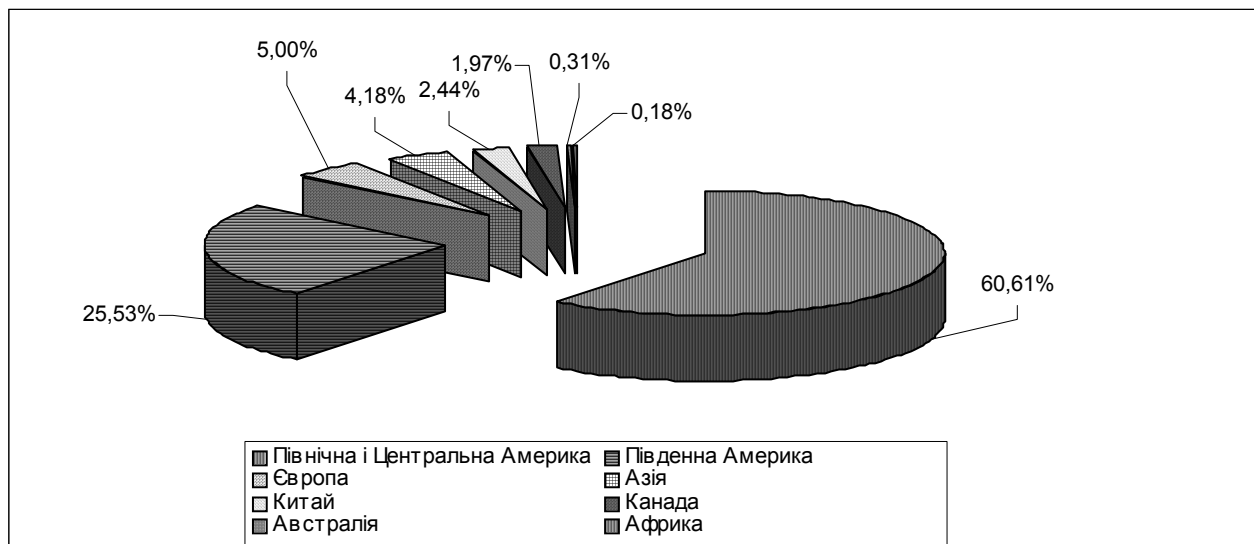

Рис. 5. Світове виробництво паливного етанолу у 2012 році, %

Джерело: Розроблено автором на основі [15].

Як бачимо, Сполучені Штати Америки й Бразилія як і раніше є найбільшими виробниками паливного етанолу.

За підрахунками спеціалістів, нині підприємства спиртової промисловості України можуть виробляти близько 61 млн дал спирту етилового із співвідношенням сировини зерно-м'яса 1:1. Коефіцієнт завантаження потужностей по виробництву етилового спирту за останні роки становить близько 20 %, а знос устаткування – 80-90%. Виробничі потужності спиртових заводів України

значно перевищують внутрішні потреби країни в етанолі, що становлять 18-20 млн дал на рік.

В Україні споживання спирту для потреб алкогольної галузі перевищує 97%, решта використовується на технічні потреби. Вирішення питання завантаженості потужностей спиртових заводів можливе лише перепрофілюванням частини надлишкових потужностей на технічні потреби та пальне.

Висновки. В сучасних умовах розвитку основними завданнями спиртових заводів є

поліпшення якості продукції й підвищення рентабельності її виробництва. Досвід економічно розвинутих країн показує, що досягти визначених завдань можна реконструкцією підприємств і впровадженню у виробництво безвідходних комплексних технологій. При цьому проблеми, що постали перед підприємствами спиртової галузі нині, а саме: високий рівень корумпованості, незавантажених виробничих потужностей, відсутність законодавчої бази, перетворили колись високорентабельне виробництво у збиткове. Розв'язання цих проблем та ефективна господарська діяльність підприємств даної галузі в післякризовий період потребує продуманої й цілеспрямованої політики уряду.

Зокрема, держава і далі розвиватиме альтернативні джерела пального, сприятиме збільшенню виробництва біоетанолу. Таке

положення передбачене Державною програмою активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки. Для цього ряд спиртових заводів буде перепрофільовано, що зробить їх прибутковими, зменшить залежність від імпорту світлих нафтопродуктів, а також забезпечить виконання закону про додавання біокомпонентів до бензину.

Слід зазначити, що згідно із законодавством, починаючи з 2014 року обов'язкова частка біоетанолу в пальному становитиме 5%, а з 2016 року – 7%. Протягом найближчих двох років планується перепрофілювати 29 спиртових заводів, які вироблятимуть біоетанол, і щорік давати близько 360 тис. т. Це істотно підвищить рівень енергетичної незалежності держави, зменшить імпорт енергоносіїв, передусім світлих нафтопродуктів.

Список використаних джерел

1. Акцизний податок на спирт та алкоголь знову зростає [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tvonemisto.tv/news/58550.html>.
2. Бутнік-Сіверський О. Інноваційний шлях розвитку промисловості та проблеми становлення ринку спирту і лікєро-горілчаної продукції в Україні / О. Бутнік-Сіверський, Г. Шматкова, Л. Маринченко // Харчова і переробна промисловість. – 2003. – № 12. – С. 4–6.
3. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013-2014 роки / Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 27 лют. 2013 р. № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=246247059.
4. Державна служба статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Маринченко В.О. Технологія спирту: [підруч.] / В. О. Маринченко, В. А. Домарецький, П. Л. Шиян, В. М. Швець. – К., Вінниця : НУХТ ; Поділля. – 2000, 2003. – 496 с.
6. Мельничук О.І. Державне регулювання спиртової галузі України / О.І. Мельничук // Економіка харчової промисловості. – 2012. – №2(14). – С.46–49.
7. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Економічна ситуація та прогнози [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.
8. Потрібний спирт і непотрібні спиртові заводи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uaevents.com.ua/potribnyj-spyrt-i-nepotribni-spirtzavody.php>.
9. Спиртовий ринок: монополізація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/spirtoviy-rinok-demonopolizaciya>.
10. Українець А. Інноваційні енергозберігаючі технології. Їх впровадження – пріоритетний напрямок подальшого розвитку спиртової галузі / А. Українець, П. Шиян // Харчова і переробна промисловість. – 2010. – № 4. – С. 5–6.
11. "Укрспирт" вважає, що штрафні санкції АМК загрожують алкогольному ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/finance/05jun2012/ukrspirt.html>.
12. Шматкова Г. Інноваційний шлях розвитку / Г. Шматкова, О. Маховка // Харчова і переробна промисловість. – 2005. – № 11. – С. 8–11.
13. Шиян П.Л. Інноваційні технології спиртової промисловості. Теорія і практика: [моногр.] / П. Л. Шиян, В. В. Сосницький, С. Т. Олійничук. – К.: ВД «Асканія», 2009. – 424 с.
14. Licht, F.O. «World Ethanol and Biofuels Report», vol. 10, no. 16 (24 April 2012), p. 323 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.earth-policy.org/datacenter/pdf/book_fpep_ch4_all.pdf.
15. Renewable Fuels Association, F.O. Lichts. «Industry Statistics: 2012 World Fuel Ethanol Production» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ethanolrfa.org/pages/World-Fuel-Ethanol-Production>.
16. USDA Livestock, Poultry & Grain Market News «National Weekly Ethanol Summary» Fri, Sep 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ams.usda.gov/mnreports/lswethanol.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2013 р.

* * *